

Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

М. Г. Колодяжний

СУЧАСНИЙ ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ГРОМАДСЬКОГО ВПЛИВУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ

Монографія

*За редакцією доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента Національної академії правових наук України
В. В. Голіни*

Харків
«Право»
2017

УДК 343.9:34.028

ББК 67.61(0)

К61

*Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
(протокол № 1 від 25 січня 2017 р.)*

Рецензенти:

В. С. Батиргарєєва – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України;

О. О. Житний – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Колодяжний М. Г.

К61 Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / М. Г. Колодяжний ; за ред. В. В. Голіни. – Харків : Право, 2017. – 252 с.

ISBN 978-966-937-160-7

Монографія присвячена вивченню сучасного стану та основних форм громадського впливу на злочинність у низці країн світу. У роботі здійснюється спроба висвітлення розуміння громадськості як суб'єкта запобіжної діяльності передусім у розвинених західних державах. Автор досліджує нормативно-правові акти, що регламентують та визначають діяльність недержавних органів у сфері запобігання злочинності за кордоном. На підставі вивчення офіційної статистичної інформації органів кримінальної юстиції здійснюються певні висновки щодо стану й сучасних тенденцій злочинності у низці держав Північної та Південної Америки, Європи і Азії. Проводиться ґрунтовний науковий аналіз різних форм участі громадських організацій та окремих громадян у запобіганні й протидії злочинності у таких країнах, як: США, Велика Британія, ФРН, Франція, Італія, Російська Федерація, Республіка Беларусь, Республіка Казахстан, Бразилія, Колумбія, Мексика, Чилі, Перу, Гватемала, Аргентина, Японія, Ізраїль та ін. Наводяться показники ефективності окремих напрямів громадського впливу на злочинність. На підставі дослідження зарубіжного досвіду участі громадськості у запобіганні злочинності пропонується низка напрямів його упровадження у правотворчій та правозастосовній практиці в Україні.

Для працівників правоохоронних органів, учених, аспірантів, студентів юридичних вищих навчальних закладів та факультетів, а також широкого загалу читачів.

УДК 343.9:34.028

ББК 67.61(0)

© Колодяжний М. Г., 2017

© Оформлення.

ISBN 978-966-937-160-7

Видавництво «Право», 2017

Зміст

Вступ	4
Розділ 1 Еволюція теоретичного уявлення про громадський вплив на злочинність (за матеріалами Конгресів ООН)	8
Розділ 2 Нормативно-правові засади зарубіжного досвіду участі громадськості у запобіганні злочинності	34
Розділ 3 Сучасний стан участі громадських об'єднань в охороні правопорядку в США	55
Розділ 4 Досвід Великої Британії у використанні громадськості щодо запобігання злочинності	85
Розділ 5 Реалізація програм запобігання злочинності місцевими громадами у країнах-членах ЄС.....	105
Розділ 6 Запобігання злочинності громадськістю в Японії.....	124
Розділ 7 Особливості громадського впливу на злочинність у країнах Латинської Америки	139
Розділ 8 Залучення громадськості до правоохоронної діяльності у країнах СНД	166
Розділ 9 Використання громадськості при запобіганні злочинності в Ізраїлі.....	196
Розділ 10 Шляхи впровадження в Україні прогресивного зарубіжного досвіду громадського впливу на злочинність	204
Висновки	219
Використана література	227

Вступ

Досвід зарубіжних країн у реалізації стратегії громадського впливу на злочинність є цінним не лише для теорії, а й передусім для практики запобігання злочинності в Україні. Наша держава на теперішній час перебуває у стані глибокої політичної, економічної та соціальної кризи. Є розбалансованою діяльність органів кримінальної юстиції. Судова система й правоохоронні органи знаходяться на стадії реформування та якісних організаційно-управлінських перетворень. Має місце створення низки нових органів кримінального переслідування, в тому числі й у сфері протидії корупції: Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Національного агентства з питань запобігання корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та ін. У зв'язку із цим вивчення сучасного прогресивного зарубіжного досвіду запобігання злочинності із залученням альтернативних державним інституціям суб'єктів заслуговує на увагу.

Сучасний підхід світового співтовариства у запобіганні та протидії злочинності базується на налагодженні партнерських зв'язків державних органів із громадськими та неурядовими організаціями, науковими колами, окремими громадянами. Діяльність останніх безпосередньо спрямовується на сферу запобігання злочинності, пов'язується із громадським контролем ефективності роботи органів кримінального переслідування або моніторингом законності витрачання державних фінансів.

Провідні західні країни світу досягли значних успіхів як у правоохоронній діяльності, так й у соціально-економічній сфері, завдяки,

окрім іншого, ефективному використанню бюджетних коштів, що виділяються органам кримінальної юстиції на боротьбу із злочинністю. І вагомим чинником, що сприяє заощаджувати ці кошти, є використання безкоштовної допомоги громадськості у різних її проявах. Тому є очевидним, що в умовах проведення Антитерористичної операції у Донецькій і Луганській областях, спроб повалення конституційного ладу України, зазіхань на її територіальну цілісність й недоторканість кордонів з боку інших держав, значного дефіциту Державного бюджету України, скорочення соціальних програм, зубожіння більшої частини населення нашої країни тощо керівництву органів державної влади України під час формування державної внутрішньої політики необхідно звернути увагу на позитивний зарубіжний досвід щодо залучення громадських організацій та окремих громадян до діяльності із запобігання злочинності.

Різним аспектам дослідження зазначеної проблематики приділили свої праці такі вчені пострадянського простору, як: О. М. Бандурка, В. В. Василевич, О. М. Ведернікова, В. В. Голіна, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, С. М. Іншаков, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, В. В. Лунєєв, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко та ін. Питання державно-приватного співробітництва у сфері запобігання злочинності висвітлювали наступні вчені із США, країн-членів ЄС, Австралії та інших держав, зокрема: Е. Алда, Д. Вернер, Д. Грехем, Г. Катона, Ч. Курзман, Е. Міллер, П. Мірагліа, Р. Сарре, Д. Сатервейт, Дж. Стюарт, Дж. Толівер, Д. Шензер тощо.

Незважаючи на існування в науці значної кількості наукових праць, присвячених проблемам запобігання злочинності, питання кримінологічного вивчення сучасного зарубіжного досвіду громадського впливу на злочинність та його форм не досліджено на теперішній час в Україні належним чином. Зокрема, немає порівняльно-правових досліджень, в яких би на високому рівні узагальнення, із використанням офіційної статистичної інформації національних правоохоронних органів надавалась характеристика сучасного стану і тенденцій злочинності в окремих країнах світу; визначалось сучасне розуміння громадськості як суб'єкта запобігання і протидії злочинності; досліджувались різні форми громадського впливу на злочинність більше, ніж у 20-ти країнах Північної й Південної Америки,

Європи і Азії; наводились критерії оцінки ефективності діяльності громадськості у сфері запобігання злочинності; надавались на цій підставі конкретні пропозиції й рекомендації щодо удосконалення вітчизняної практики громадського впливу на злочинність тощо.

Опрацювання представленої проблематики вимагає послідовного вивчення її окремих аспектів, постановки низки наукових завдань, які потребують їх ретельного дослідження. До таких завдань відносяться:

1. Визначити сучасне розуміння громадськості як суб'єкта запобігання злочинності у провідних західних країнах світу.

2. Дослідити основні нормативно-правові акти, що регламентують діяльність із участі громадськості у запобіганні злочинності, як на міжнародному рівні, так й на рівні окремих країн.

3. Вивчити сучасний стан та форми громадського впливу на злочинність в США.

4. Проаналізувати досвід Великої Британії у використанні громадськості щодо запобігання злочинності.

5. Оцінити результативність країн-членів ЄС у реалізації програм запобігання злочинності місцевими громадами.

6. Узагальнити правоохоронну діяльність із залученням громадськості у країнах СНД. Здійснити порівняння форм громадського впливу на злочинність у країнах СНД із аналогічною практикою, що існує у західних країнах.

7. Виявити особливості запобігання злочинності із використанням громадськості у країнах Латинської Америки.

8. Дослідити сучасний японський досвід громадського впливу на злочинність.

9. Вивчити специфіку запобігання тероризму й загальнокримінальній злочинності в Ізраїлі із залученням недержавних суб'єктів.

10. Виходячи із сучасного стану зарубіжного прогресивного досвіду участі громадськості у запобіганні і протидії злочинності, виділити основні напрями його упровадження в Україні.

Дослідження сучасного прогресивного зарубіжного досвіду громадського впливу на злочинність саме у таких країнах, як США, Велика Британія, країни-члени-ЄС, зумовлено тим, що вони є цивілізованими демократичними державами із розвинутою ринковою економікою, високим ступенем захисту прав громадян, усталеною

гуманною правозастосовною практикою, відзначаються потужними науковими розробками новітніх стратегій запобігання злочинності. Японія ж цікава з огляду наявності значних успіхів у сфері правоохоронної діяльності за умови поєднання елементів західної цивілізації зі складовими східної культури й специфічного світогляду японського суспільства. Криміналізовані країни Латинської Америки у цьому зв'язку представляють науковий інтерес через значні успіхи в обмеженні злочинності, що спостерігаються останніми роками. Країни СНД стали предметом цього дослідження, оскільки разом з Україною до недавнього часу вони входили до складу єдиної держави – СРСР. Тому виникає певний інтерес у вивченні основних підходів, що існують у цих країнах у сфері громадського впливу на злочинність за відмінних від України соціально-політичних напрямів розвитку. Щодо Ізраїлю, то практика цієї невеликої держави із низкою історично складених криміногенних загроз релігійного й міжнаціонального характеру цікава з огляду різноманіття форм участі громадськості у сфері протидії злочинності та кількісного складу відповідних громадських організацій правоохоронної спрямованості.

Теоретична й практична значущість положень наукової новизни представленої монографії підтверджується низкою актів упровадження результатів проведеного кримінологічного дослідження сучасного зарубіжного досвіду громадського впливу на злочинність. Вони отримані як із Національної поліції України, так і її головних управлінь у Львівській, Сумській, Запорізькій, Донецькій, Луганській областях України.

Розділ 1

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНОГО УЯВЛЕННЯ ПРО ГРОМАДСЬКИЙ ВПЛИВ НА ЗЛОЧИННІСТЬ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КОНГРЕСІВ ООН)

Поліція жодної країни не зможе впоратись
із злочинністю, що збільшується, без допомоги населення.

*Віктор Васильович Лунєєв –
відомий російський кримінолог,
доктор юридичних наук, професор*

Злочинність, як невиліковна «хвороба» соціального організму, заважає його функціонуванню та розвитку вже багато століть. Історія людства показала, що мета у виді ліквідації й остаточної нейтралізації злочинності, повного усунення корінних чинників (причин і умов), що породжують й зумовлюють її різні види, є утопічною та, мабуть, назавжди об'єктивно недосяжною для будь-якої держави й суспільства. Тому залишається одне: тримати кількісні та якісні показники злочинності на безпечному для країни рівні, максимально зменшуючи при цьому її шкідливі наслідки шляхом скорочення найбільш суспільно небезпечні й тяжкі прояви.

З цього приводу у літературі деякими ученими слушно додається, що людство не у силах викоринити злочинність, але воно у змозі утримувати її на соціально терпимому рівні. Тому визнання злочинності тим, чим вона є у дійсності, тобто продуктом сучасного суспільства, який постійно приростає, не означає, що вона не може бути підкорена (певною мірою) соціальному контролю, що її неможна за тих чи інших умов мінімізувати та гуманізувати, що марні загальні й спеціальні заходи запобігання злочинам¹.

¹ Лунєєв В. В. Курс мировой и российской криминологии : учебник : в 2 т. – Т. 1 : Общая часть / В. В. Лунєєв. – М. : Юрайт, 2011. – С. 923.

Інші наковці підкреслюють, що об'єктивним завданням політики у сфері боротьби зі злочинністю, є не повна її ліквідація, а максимально можливе зниження її показників (рівня, коефіцієнтів, динаміки, структури, «ціни», географії тощо). І відомі суспільству й науковцям детермінанти злочинності наочно свідчать про неможливість досягнення мети у виді повного знищення злочинності. Тому об'єктивно можна говорити лише про стабілізацію кримінологічно значущих показників злочинності та зниження темпів її приросту¹.

Як показує кримінологічна теорія й прогресивна світова практика протидії злочинності, у наборі засобів цієї діяльності не останнє місце займає саме громадськість, яка у західній науковій літературі часто називається приватним сектором. Цей суб'єкт запобігання злочинності відіграє важливу роль у справі обмеження злочинності, зменшення її «ціни» й рівня криміногенного потенціалу суспільства. Зазначене питання набуває особливої гостроти для сучасної України. У нашій державі, за великим рахунком, за виключенням декларативного Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» 2000 р., є обмеженими нормативні підвалини громадського впливу на злочинність. Так само є незначними здобутки громадськості у справі протидії злочинності².

Звісно, з цього приводу можна перелічувати факти, що заперечують цю тезу, на кшталт нормативного розширення ролі громадськості у сфері протидії злочинності у Законі України «Про Національну поліцію» 2015 р., роботи громадських наглядових рад при різних центральних органах виконавчої влади, широкого обговорення представниками громадськості законопроектів у сфері запобігання

¹ Докладніше див. : Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія / П. Л. Фріс. – К. : АТКА, 2005. – 332 с.; Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю: поняття, напрями, завдання (вироблення підходів) / П. Л. Фріс // Політика у сфері боротьби зі злочинністю : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (1–2 бер. 2013 р.). – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2013. – С. 3–8.

² Колодяжний М. Г. Щодо участі громадськості у запобіганні злочинності / М. Г. Колодяжний // Вісн. Кримінол. асоц. України : Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 трав. 2012 р.) : МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. – Т. 1. – Х. : Золота миля, 2012. – С. 99–102.

злочинності, участі на території деяких адміністративно-територіальних одиниць України громадських формувань, загонів із профілактики правопорушень, передбачення штату громадських помічників поліції. Однак цього недостатньо для ефективної протидії злочинності. Доказом цьому є показники офіційної статистичної інформації про злочинність у державі. Зокрема, протягом 2007–2011 рр. рівень злочинності в Україні збільшився на 44%. З 2013 р. по 2015 р. загальна кількість облікованих в Україні злочинів збільшилась ще на 3%. Незважаючи на незначне зростання загального рівня злочинності, у 2013–2015 рр. відбулось істотне збільшення кількості облікованих окремих злочинних проявів (умисних убивств – на 40,3%, розбоїв – на 24,5%, крадіжок – на 12,8%). Тому на тлі обмежених фінансових, кадрових, матеріально-технічних та інших можливостей правоохоронних органів при запобіганні злочинності ініціювання активізації участі громадськості у зазначеній сфері розглядається вчасним й обґрунтованим кроком.

Оптимізувати і удосконалити вітчизняну практику участі населення у справі протидії злочинності можна за допомогою передусім вивчення прогресивного зарубіжного досвіду запобігання злочинності із використанням сил і засобів громадськості, який у свою чергу базується на певних теоретичних підвалинах. Ураховуючи той факт, що в науковій літературі вже існують спеціальні дослідження, в яких узагальнюються теоретичні положення міжнародної практики запобігання і протидії злочинності¹, звернемо увагу лише на деякі аспекти означеної наукової проблематики.

Зокрема, заслуговує на увагу аналіз так званої концепції контролю злочинності. Вона є однією з найбільш поширених у західній правозастосовній практиці. Так, у США, як і у Європі, на рубежі XIX – першої половини XX ст. у справі запобігання злочинності наголошувалось виключно на поліцейських й пенітенціарних заходах. Од-

¹ Наприклад, див. : Иншаков С. М. Зарубежная криминология : учеб. пособ. / С. М. Иншаков. – М. : Инфра-М – Норма, 1997. – 374 с.; Лунеев В. В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев ; изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.; Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии : учеб. : в 2 т. – Т. 1 : Общая часть / В. В. Лунеев. – М. : Юрайт, 2011. – 1003 с.; Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 121 с.

нак, починаючи з 70-х років ХХ ст., поняття контролю над злочинністю стало набувати більш широкого значення й охоплювати не лише різноманітні напрями діяльності органів кримінальної юстиції, а й включати участь інших соціальних інститутів (сім'я, школа, церква, громадські формування і асоціації тощо), які активно брали й беруть участь у реалізації соціальних програм, спрямованих на покращення соціально-економічних умов життя та виховання підростаючого покоління¹.

Згодом у країнах (передусім у США й Великій Британії), де розробці та впровадженню нових і удосконаленню існуючих стратегій протидії злочинності приділяється особлива увага, термін «контроль над злочинністю» (crime control) став вживатись із поняттям «скорочення злочинності» (crime reducing). Тому багатьма сучасними західними кримінологами контроль над злочинністю розуміється як діяльність щодо стабілізації показників злочинності на соціально-терпимому рівні (або нижче цього рівня) та, за можливості, зниження її зростання².

Основним суб'єктом саме контролю над злочинністю у зарубіжних країнах розглядається держава у виді правоохоронних й судових органів (стосовно розкриття й розслідування злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності, призначення та виконання кримінальних покарань), органів центральної виконавчої влади (щодо реалізації соціально-економічної політики, спрямованої на усунення соціально-економічних передумов злочинності).

Дещо відрізняються суб'єкти одного з різновидів указаної діяльності – соціального-правового контролю. Суб'єктом його реалізації є, у тому числі, так званий приватний сектор, діяльність якого прямо не пов'язана із протидією злочинності. До нього можна віднести громадськість у широкому розумінні, а саме: різноманітні громадські організації та асоціації із профілактики злочинності, заклади освіти і охорони здоров'я, установи сфери обслуговування, засоби масової інформації, окремі громадяни та ін.

¹ Криминология : учеб. ; под. ред. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2005. – С. 401, 402.

² Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании / О. Н. Ведерникова. – М. : Рос. криминол. ассоц., 2001. – С. 275.

Взагалі у міжнародно-правових документах й західній літературі часто вживаються терміни «територіальна громада» чи «місцева громада». Вони мають кілька значень. З організаційної точки зору територіальна громада – це район, що має певні географічні кордони, і часто називається графством, містом чи кварталом, а з функціональної – це місце, де його мешканці відчують певну єдність та поділяють спільні цінності й норми поведінки¹.

Зупинимось у цьому зв'язку на кількох методологічних питаннях, ігнорування яких не дозволить якісно провести це дослідження.

Перший концептуальний аспект стосується особливостей теоретичного осмислення самої стратегії громадського впливу на злочинність, як одного з багатьох напрямів діяльності щодо запобігання останній, та місця цієї стратегії у системі запобігання злочинності. Як відомо, історично склалося кілька основних наукових шкіл, представники яких по-різному пояснювали витoki злочинності й пропонували рецепти власних кримінологічних «еліксирів» щодо її запобігання. Серед них можна виділити класичну, антропологічну й соціологічну. В їх межах сформувались відповідні теорії. Наприклад, в межах антропологічної школи, яка свого часу була сформована видатним італійським психіатром та медиком Ч. Ломброзо, розвивалась клінічна кримінологія (Р. Гарофало), теорія конституційної схильності до злочину (Е. Кремчер), концепція розумової відсталості злочинців (Г. Годдард), теорія спадкової схильності до пороків, що є витокami злочинності (З. Фрейд) тощо. Соціологічна школа охоплює теорію дезорганізації (Е. Дюркгейм), теорію конфлікту культур (Т. Селлін), концепцію субкультур (А. Коен), теорію стігми (Ф. Танненбаум) або диференціальної асоціації (Е. Сатерленд)² та ін.

За слушними зауваженнями деяких науковців, односторонність перелічених вище теорій, що претендують на універсальність, полягає у перебільшенні, певній гіперболізації окремих чинників у причинному комплексі, який призводить до вчинення злочинів, а також

¹ Gerstein D. R. Preventing Drug Abuse : What Do We Know? / D. R. Gerstein, L. W. Green. – Washington, D. C. : The National Academy Press, 1993. – P. 120.

² Тюнин В. И. Идеи о предупреждении преступлений в античной и последующей философской и современной зарубежной криминологической литературе / В. И. Тюнин, А. Г. Мусейбов // Истоия гос. и права. – 2003. – №4. – С. 61–64.

поширення впливу цих чинників, які мають значення для окремих злочинів, на всю злочинність. Таким чином, переважна більшість історично зароджених антропологічних, соціологічних й біосоціальних концепцій злочинності, що продовжують розвиватись у західній кримінології, незважаючи на претензії їх представників на розробку загальної теорії, по суті, представляють собою окремі методики запобігання конкретним видам злочинності¹.

І аналіз сучасних західних кримінологічних досліджень свідчить про домінування праць, в яких розглядаються приватні питання запобігання певним видам (групам) злочинів й окремим проблемам злочинності: білокомірцева злочинність²; криміногенна поведінка мешканців передмістя³; вплив етнічного плюралізму на зростання злочинності у європейських країнах⁴; зв'язок засобів масової інформації та підліткової насильницької злочинності⁵; насильницька злочинність афроамериканців⁶; молодіжні угруповання хуліганської спрямованості⁷; бандитизм молоді в умовах вели-

¹ Тюнин В. И. Идеи о предупреждении преступлений в античной и последующей философской и современной зарубежной криминологической литературе / В. И. Тюнин, А. Г. Мусейбов // Истоия гос. и права. – 2003. – № 4. – С. 61–64.

² Borlow H. D. From fiddle factor of network of collusion: Charting the warters of small business crime / H. D. Borlow // Crime, Law and Social Change. – 1993. – Vol. 20. – № 4. – P. 319–337.

³ Bursik R. J. Neighborhoods and Crime: The Dimensions of Effective Community Control / R. J. Bursik; H. G. Grasmick. – N. Y., 1993. – 238 p.

⁴ Bovenkerk F. Crime and the multi-ethnic Society: a view from Europe / F. Bovenkerk // Crime, Law and Social Change. – 1993. – Vol. 19. – № 3. – P. 271–280.

⁵ Eschholz S. Racial Composition of Television Offenders and Viewers' Fear of Crime / S. Eschholz // Critical Criminology. – 2002. – Vol. 11. – № 1. – P. 41–60; Soulliere D. M. Prime-Time Crime: Presentations of Crime and Its Participants on Popular Television Justice Programs / D. M. Soulliere // Journal of Crime & Justice. – 2003. – Vol. 26. – № 2. – P. 47–75.

⁶ Martens F. T. African-American Organized Crime, An Ignored Phenomenon / F. T. Martens // Federal Probation. – 1990. – Vol. 54. – № 4. – P. 43–50; Lafree G. African American Collective Action and Crime / G. Lafree, K. A. Drass // Social Forces. – 1997. – Vol. 75. – № 3. – P. 835–854;

⁷ Dunning E. Towards a Sociological Understanding of Football Hooliganism as a World Phenomenon / E. Dunning // European Journal on Criminal Policy and Research. – 2000. – Vol. 8. – № 2. – P. 141–162; Jenkins C. Highway to Hooliganism?: An Evaluation of the Impact of Combat Sport Participation on Individual Criminality / C. Jenkins, T. Ellis // International Journal of Police Science & Management. – 2011. – Vol. 13. – № 2. – P. 117–131.

ких міст¹; злочини, що вчиняються на ґрунті расової, релігійної чи етнічної нетерпимості²; тероризм³; відмивання доходів, отриманих в результаті торгівлі наркотиками⁴ тощо.

Це вказує на те, що стратегія більш широкого залучення місцевих громад до справи протидії злочинності, як правило, розчинена по різних напрямках запобіжної діяльності. Це значно ускладнює її аналіз й узагальнення. Більше того, окремі наукові праці західних кримінологів, якщо і містять інформацію про використання населення в охороні громадського порядку, то мають здебільшого не теоретичний, а прикладний характер. Вони спрямовані виключно на допомогу правоохоронним органам підвищувати ефективність їх роботи, тобто, знову ж таки присвячені певним приватним напрямкам указаної стратегії. Наприклад, особливості застосування сусідського спостереження⁵ як захід стратегії участі громад у запобіганні злочинності, патрулювання у громадських місцях⁶ чи удосконалення партнерських відносин поліції й мешканців району⁷ та ін. Тому вказані особливості теоретичного осмислення стратегії громадського впливу на злочинність зумовлюють відповідний шлях дослідження цього досвіду щодо скорочення злочинності. І зазначена діяльність вивчатиметься

¹ Bankston C. L. III. Youth Gangs and the New Second Generation: A Review Essay / C. L. III. Bankston // *Aggression and Violent Behavior*. – 1998. – Vol. 3. – № 1. – P. 35–45; Johnson S. North American Transnational Youth Gangs: Breaking the Chain of Violence, Executive Summary / S. Johnson, D. B. Muhlhausen. – Washington, DC : Heritage Foundation, 2005. – 18 p.

² Chakraborti N. Hate Crimes: Concepts, Policy, Future Directions / N. Chakraborti. – Portland : Willan Publishing, 2010. – 284 p.

³ May D. Predictors of Fear and Risk of Terrorism in a Rural State / D. May, J. Herbert, K. Cline, A. Nellis // *International Journal of Rural Criminology*. – 2011. – Vol. 1. – № 1. – P. 1–22.

⁴ Friman H. R. International Pressure and Domestic Bargains: Regulating Money Laundering in Japan / H. R. Friman // *Crime, Law and Social Change*. – 1994. – Vol. 21. – № 3. – P. 253–266.

⁵ Darian-Smith E. Neighborhood Watch – Who watches Whom? Reinterpreting the Concept of Neighborhood / E. Darian-Smith // *Human Organization*. – 1993. – Vol. 52. – № 1. – P. 83–88.

⁶ Robinson S. Vancouver Police Citizens' Crime Watch Program / S. Robinson, V. Kleeband // *Gazette*. – 1996. – Vol. 58. – № 4. – P. 14–16.

⁷ Reuland M. Police-Community Partnerships to Address Domestic Violence / M. Reuland, M. Morabito, C. Preston, J. Cheney. – Washington, DC : Office of Community Oriented Policing Services, 2006. – 81 p.

на прикладі запобігання злочинності в окремих країнах у наступних розділах цієї праці.

Деякими правниками зазначається, що світова практика йде шляхом обрання пріоритетності диференційованого підходу до вирішення проблем злочинності, який полягає у розробці та реалізації заходів, спрямованих на обмеження чинників, що зумовлюють окремі види злочинності. При цьому велика кількість комплексних методичних рекомендацій щодо протидії злочинним проявам іноді, у тому числі й за кордоном, не має твердої наукової основи¹.

Означене дає підстави для обговорення наступного методологічного питання щодо можливості компенсації недостатніх загально-теоретичних підвалин запобігання окремим видам злочинності за участі громадськості у західній кримінології з використанням альтернативних джерел інформації. На нашу думку, допомогти у цьому може вивчення й узагальнення міжнародно-правових документів, присвячених цій проблематиці. Одними з таких є конгреси ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, що відбуваються кожні п'ять років у різних країнах світу, починаючи з 1955 р. Конгреси становлять універсальні форуми, на яких не лише підсумовують співробітництво держав світу у сфері запобігання злочинності, а й на підставі теоретичних підвалин, ґрунтовних наукових розробок провідних сучасних науковців (кримінологів, соціологів, психологів, психіатрів, педагогів, пенітенціаріїв, криміналістів та ін.) пропонують нові стратегії запобігання різним її проявам, у тому числі шляхом участі громадськості². Проаналізуємо найбільш актуальні та кримі-

¹ Тюнин В. И. Идеи о предупреждении преступлений в античной и последующей философской и современной зарубежной криминологической литературе / В. И. Тюнин, А. Г. Мусейбов // Истоия гос. и права. – 2003. – №4. – С. 61–64.

² Докладніше див. : Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. мат. : в 3 кн. / Нац. акад. правовых наук Украины ; НИИ изуч. пробл. преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост. : В. В. Голина, М. Г. Колодяжний ; под. общ. ред. В. В. Голины. – К. : Ред. журн. «Право Украины» ; Х. : Право, 2013; Голина В. В. Конгреси ООН: перспективи використання їх рекомендацій у плануванні та здійсненні заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голина, М. Г. Колодяжний // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 108. – С. 169–177; Колодяжний М. Г. Світова практика участі громадськості у протидії злочинності / М. Г. Колодяжний // Вісн. акад. прав. наук України. – 2012. – №3. – С. 265–273.

нологічно значущі матеріали цих документів у хронологічному порядку, що дозволить прослідкувати особливості еволюції теоретичних й нормативних положень, які містять різні стратегії світової спільноти щодо використання можливостей громадського нерепресивного впливу на злочинність.

Уперше на високому міжнародному рівні при обговоренні представниками кількох десятків країн світу проблема участі громадськості у протидії злочинності була розглянута на *Третньому конгресі ООН із запобігання злочинам і режимам для злочинців*¹ (Стокгольм, 9–18 серпня 1965 р.). У документі «Соціальні чинники та запобігання злочинності (із зверненням особливої уваги на роль громадськості, сім'ї, можливостей отримання освіти і роботи)» відзначалось, що у справі протидії злочинності використання можливостей громадськості є обмеженим, оскільки основний акцент у цій справі відводиться роботі судових і правоохоронних органів. Крім цього, було підкреслено, що:

– історично громада завжди розглядала запобігання злочинності своїм правом, що призводило до підміни справедливості жадобою помсти, розуму – ритуальними заборонами, неупередженості – нетерпимістю. Тому її прагнення мають реалізовуватись відповідно до правових меж конкретної держави;

– уряди країн мають максимально популяризувати соціальний вектор власної політики з метою підвищення авторитету у громадськості й активізації її участі у заходах щодо запобігання злочинності.

У матеріалах Конгресу наголошується, що поняття «громадська відповідальність» за запобігання злочинності важко визначити й зрозуміти, а дотримання цього принципу – важко забезпечити. Навіть такі заходи, як визначення на законодавчому рівні ролі громадськості у профілактиці злочинності й закріплення юридичної відповідальності за відмову чи неналежне виконання покладених на неї обов'язків у вказаній царині, за досвідом багатьох, навіть західних розвинених країн, є далеко ненадійними. Зусилля науковців і правоохоронців та участь самої громадськості можуть бути безнадійними за умови, якщо

¹ Протягом останніх 60 років назва конгресів неодноразово змінювалась. Тому у цій статті вона буде наводитись, виходячи з її редакції на конкретний історичний період.

суспільство не поділяє поставленої мети та ставиться без ентузіазму до реалізації намічених завдань щодо приборкання злочинності. Наприклад, у районах, де поширена расова, релігійна чи мовна нетерпимість, сама громада сприяє зростанню найбільш небезпечних проявів злочинності, підтримуючи такі настрої у суспільстві. Тому, враховуючи соціальний характер злочинності, необхідно здійснювати усе можливе для вселення громадськості усвідомлення її відповідальності у справі протидії злочинності.

Достатньо важлива теза Третього конгресу стосується громадської думки як могутнього чинника, що виникає на тлі традицій, звичаїв, релігійних переконань тощо. Тому основним завданням є створення таких програм соціального захисту, від яких можна очікувати широкої підтримки з боку місцевих громад. Для цього слід визначити порядок черговості програм. У разі негативного ставлення населення до вказаних програм від громади необхідно добиватись визнання доцільності такого роду діяльності за рахунок посилення фінансування відповідної інформаційної кампанії.

У цьому Конгресі також особливо підкреслюється необхідність постійного моніторингу з боку зацікавлених суб'єктів (уряду, органів місцевого самоврядування, урядових організацій, правоохоронних органів та ін.) рівня довіри громадян до різних програм соціального розвитку. Це вимагає проведення на постійній основі кримінологічних й соціологічних досліджень відносно виявлення реакції населення на запровадження того чи іншого заходу у сфері запобігання і протидії злочинності. Ще один спосіб щодо вивчення громадської думки про ефективність правозастосовної практики, який використовувався у 60-х роках ХХ ст. (і продовжує використовуватись у ХХІ ст.), пов'язаний із діяльністю спеціальних організацій та асоціацій, наприклад: Ліга Говарда із реформи пенітенціарної системи (Велика Британія), Національна рада з питань злочинів та злочинності (США), Загальноіндійська громада із запобігання злочинності (Індія). При чому в тих країнах, особливо слабкорозвинених, де такі організації відсутні, можна використовувати допомогу інших недержавних органів у царині підтримки зв'язку із громадськістю: групи соціальної допомоги; організації з розвитку сільських районів; благодійні асоціації; релігійні групи; культурно-просвітницькі об'єднання та ін.

Фахівці і члени ООН, які готували зазначений документ та узгалянювали на той час найпрогресивніші теоретичні положення запровадження стратегії участі населення у запобіганні злочинності, відзначили, що будь-який уряд має прагнути до того, щоб громадськість повністю підтримувала виправданість його політики соціального захисту, щоб це спонукало останню до діяльності із протидії злочинності. З цією метою, зокрема, слід демонструвати досягнення під час реалізації різних програм, починаючи із результативних показників запровадження досвідно-показових проектів. Якщо проект став достатньо успішним – далі необхідно виконувати програму¹.

До речі, подібний підхід застосовується у сфері запобігання злочинності й в сучасній Україні. Так, з метою запровадження сучасних закордонних практик залучення місцевого населення до справи протидії злочинності на загальнодержавному рівні, було прийнято рішення проведення експерименту в окремо взятій області – Харківській. В ній було використано досвід британських колег щодо реалізації так званої програми сусідського спостереження та програми «Зупини злочинця»². Але, звичайно, вітчизняний досвід на цьому не вичерпується. Існують доволі вдалі приклади здійснення окремих проектів у сфері ювенальної юстиції, тобто правосуддя у справах неповнолітніх³, які стали поштовхом до розробки, а згодом і прийняття Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, затвердженої Указом Президента України від 24 травня 2011 р. №597/2011⁴.

¹ A/Conf.26/2 // Working paper «Social Forces and the Prevention of Criminality (with particular reference to the public, the family, educational facilities and occupational opportunities)» / Third United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Stockholm, Sweden, 9–18 August 1965). – 29 p.

² Докладніше див. : Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента. – Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2003. – 288 с.

³ Див. : Регіональна модель профілактики підліткової злочинності: досвід запровадження. – К. : Укр. Центр Порозуміння, 2008. – 60 с.; Розвиток Центрів відновного правосуддя в громадах : посіб. – К. : Укр. Центр Порозуміння, 2008. – 88 с.; Овчарова Г. Співпраця медіаторів та адвокатів у Харкові з метою підтримки реформування системи кримінальної юстиції і впровадження медіації у кримінальних справах / Г. Овчарова // Відновне правосуддя в Україні. – 2008. – №4. – С. 41–42.

⁴ Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24.05.2011 р. №597/2011 // Офіц. вісн. України. – 2011. – №41. – Ст. 1663.

Крім цього, Третій конгрес містить конкретні позитивні приклади деяких країн світу у сфері протидії злочинності шляхом залучення населення до цього процесу. У деяких африканських країнах мала місце висока довіра місцевої громади до органів правосуддя через наявність місцевих судових установ. На цьому континенті у 60-х роках ХХ ст. близько 90% кримінальних справ розглядали саме місцеві суди¹. Подібні приклади існували й в інших державах. Так, сільські ради у вигляді панчаят в Індії та гансабхав на Цейлоні мали право судити осіб за вчинення незначних правопорушень. При цьому довіра до цих судів з боку як винних, так і місцевого населення, була на досить високому рівні.

Інший метод розширення меж громадського впливу на злочинність тісно пов'язаний із первинним (загальносоціальним) запобіганням злочинності. Він полягає у включенні пунктів програм соціального захисту населення у проекти міського та сільського комунального розвитку. Іншими словами, позитивні соціально-економічні зміни у країні відбиваються на способі життя місцевої громади, а відтак – сприяють зацікавленості останньої суспільними проблемами та активізації у протидії злочинності.

У Королівстві Нідерландів та Японії, за матеріалами цього Конгресу, достойні поваги добровільні працівники беруть на поруки кілька осіб, достроково звільнених з місць позбавлення волі. У Великій Британії та країнах Британської співдружності (Канада, Австралія) працюють комітети тюремної інспекції, що наглядають за діяльністю виправних установ. В Індії існують гуртожитки для колишніх засуджених, що засновуються та контролюються громадськістю.

Окремо на Третньому конгресі було зазначено позитивний досвід СРСР у використанні сил громадськості щодо запобігання злочинності. Зокрема, виділялось положення відповідного Пленуму Верховної Суду СРСР до судових органів про недопустимість ігнорування громадського впливу, підміняючи його каральними заходами, спрямованими на позбавлення винних волі. Однак історія показала, що це була, звичайно, декларація, що не мала нічого спільного із станом

¹ Read J. S. Criminal law in Africa of today and tomorrow / Read J. S. // Journal of African Law. – 1963. – Т. 7. – № 1. – Р. 15, 16.